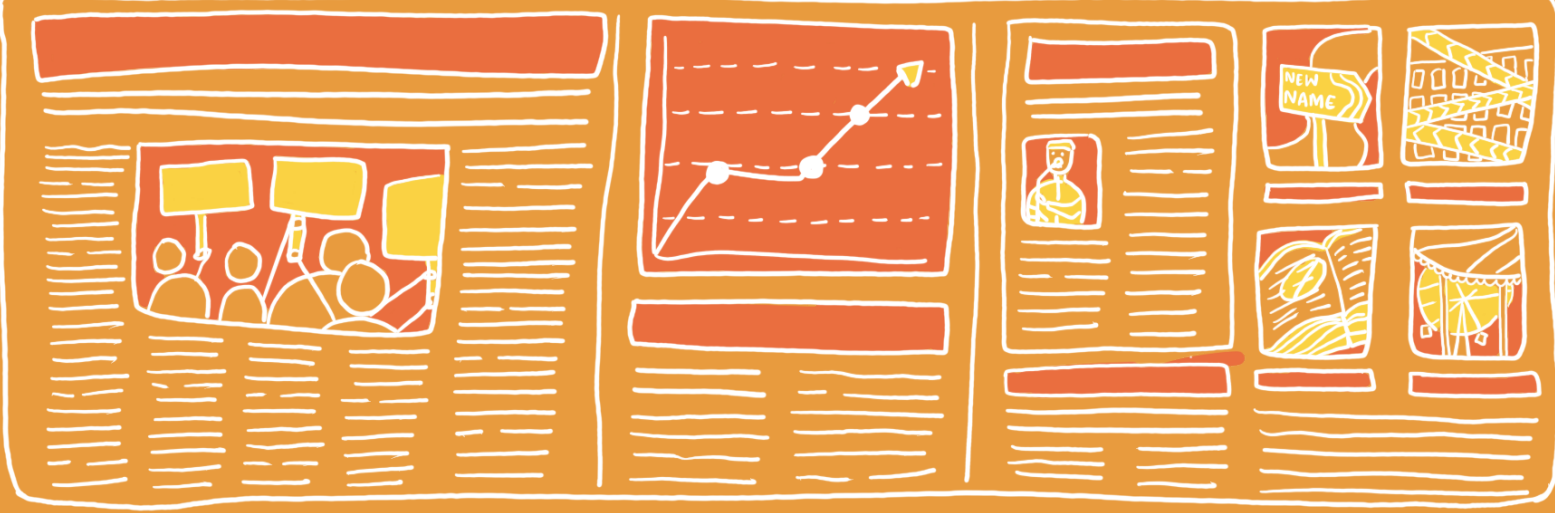

घडा 2
संविधान
आणि तुम्ही

परिचय

कोणत्याही दिवसाचे, महिन्याते, वर्षाचे - कोणतेही वर्तमानपत्र पहा. लोकांच्या हक्कांसाठी आंदोलन करणाऱ्या त्यांच्या बातम्यांवर वर्तुळ करा - मग ते शेती, सिनेमा, खेळाडूंचे संरक्षण, वाढलेल्या किमती, परवाने रद्द करणे, शालेय गणवेश किंवा आरक्षणावर चर्चा असे हे विविध विषय असोत. सरकारच्या कोणत्याही कारवाईच्या अहवालास वर्तुळ करा - राज्य किंवा राष्ट्रीय निवडणुका, फौजदारी खटला, कोणत्याही न्यायालयाचा किंवा तपास संस्थेचा निर्णय, रस्ते किंवा पूल बांधणे, राजकीय पक्ष बदलणे, पोलिसांचे छापे, कोणत्याही नवीन विकास योजनेचा परिचय असो. शेवटी भारताच्या इतिहासावरील कोणत्याही कथेवर वर्तुळाकार करा - स्मारकांचे पुनरुत्थान, रस्त्यांची नावे बदलणे, इतिहासाच्या पाठ्यपुस्तकांची सामग्री, भूतकाळातील नेते आणि दिग्गजांचे स्मरण आणि सण साजरे करणे.

तुम्ही वाचलेल्या बातम्यांच्या प्रत्येक विषय आणि तुमच्या मनात निर्माण झालेला कोणताही प्रश्न, सर्व एकत दस्तऐवजाशी संबंधित आहेत - भारताची संविधान, 1950.

भारताची संविधान असो किंवा कोणत्याही देशाची संविधान असो, हे असे दस्तऐवज आहे जे देशातील सर्व कृती नियंत्रित करते. ह्याची तीन प्राथमिक कार्ये आहेत :

❁ हे आमच्या मालकीच्या अधिकारांना मान्यता देते आणि त्यांचा आदर आणि संरक्षण करण्यासाठी सरकारसाठी नियम तयार करते;

❁ विधीमंडळ, कार्यकारी आणि न्यायपालिका, त्यांच्यातील संबंध आणि त्यांची कर्तव्ये परिभाषित करते;

❁ आणि शेवटी, ते ह्या देशाच्या सांस्कृतिक, सामाजिक आणि राजकीय इतिहासाला आदारंजली अर्पण करते.

संविधान म्हणजे काय?

संविधान ही शासनाची मूलभूत सनद आहे. ह्याचा अर्थ काय? जेव्हा लोक एकत्र राहण्याचा निर्णय घेतात, तेव्हा त्यांनी एकत्र कसे राहावे ह्याचे नियम आवश्यक असतात. ह्याचा अर्थ असा आहे की त्या नियमांची अंमलबजावणी करण्यासाठी ठराविक कोणीतरी असावे आणि त्यांचे पालन केले जाईल ह्याची खात्री असावी.

ह्याव्यतिरिक्त, हे देखील आवश्यक आहे की प्रभारी लोक स्वतः नियम मोडू शकत नाहीत. इथेच संविधानेची भूमिका येते. संविधान समाज आणि देशासाठी सर्व नियम ठरवते ह्यामुळे देश सुसंवादाने चालू शकते, हे ते नियम आहेत, लोक आणि त्यांचे "शासक" दोघांनीही पाळले पाहिजेत. म्हणजे, हा देशाचा सर्वोच्च कायदा आहे.

संविधान एक उच्च आणि शक्तिशाली दस्तऐवज वाटू शकते, जे आपण क्वचितच पाहतो किंवा ज्याविषयी ऐकतो. ह्याचा आपल्याशी काही संबंध नाही असे देखील वाटू शकते - शेवटी, हे एका लहान गटाने 75 वर्षांपूर्वी लिहिले होते. परंतु खालील तीन परिस्थितींची कल्पना करा -

समजा तुमच्याकडे सरकारी नोकरी आहे, जी तुम्हाला तुमच्या क्षमतेच्या आधारे मिळाली आहे. एक दिवशी, तुम्हाला त्या नोकरीतून काढून टाकले जाते - तुम्हाला कारणही न कळवता. तुम्हाला का काढण्यात आले हे जाणून घेण्याचा तुम्हाला अधिकार आहे का?

समजा तुम्ही शाळेत परीक्षा लिहित आहात. तुमचा मित्र तुमच्याकडे एक कागदाचा एक तुकडा टाकतो, ज्यामध्ये तुम्हाला काहीही रूचि नाही. शिक्षकाला मात्र तुमच्या पायाजवळचा तो तुकडा लक्षात येतो आणि तुम्ही फसवणूक करत आहात असे समजून, तुमचे न ऐकता, तुमची परीक्षा रद्द केली जाते. जे झाले ते वाजवी आहे का?

समजा तुम्ही नवीन कायद्याच्या विरोधात शांततापूर्ण आंदोलनाला जातात. काही वेळातच पोलिस येतात आणि जमावाला लाठीचार्ज करतात आणि सुरक्षेच्या हितासाठी जमावाला पांगवतात. पोलिसांची कारवाई योग्य होती का?

स्वाभाविकपणे तुमच्या लक्षात येईल की, तुमची उत्तरे अशी असू शकतात:

❁ होय, मी काही चूक केली आहे का हे मला माहित असणे आवश्यक आहे. माझी चूक नसल्यास, मी माझ्या उत्पन्नाचा स्रोत गमावू नये.

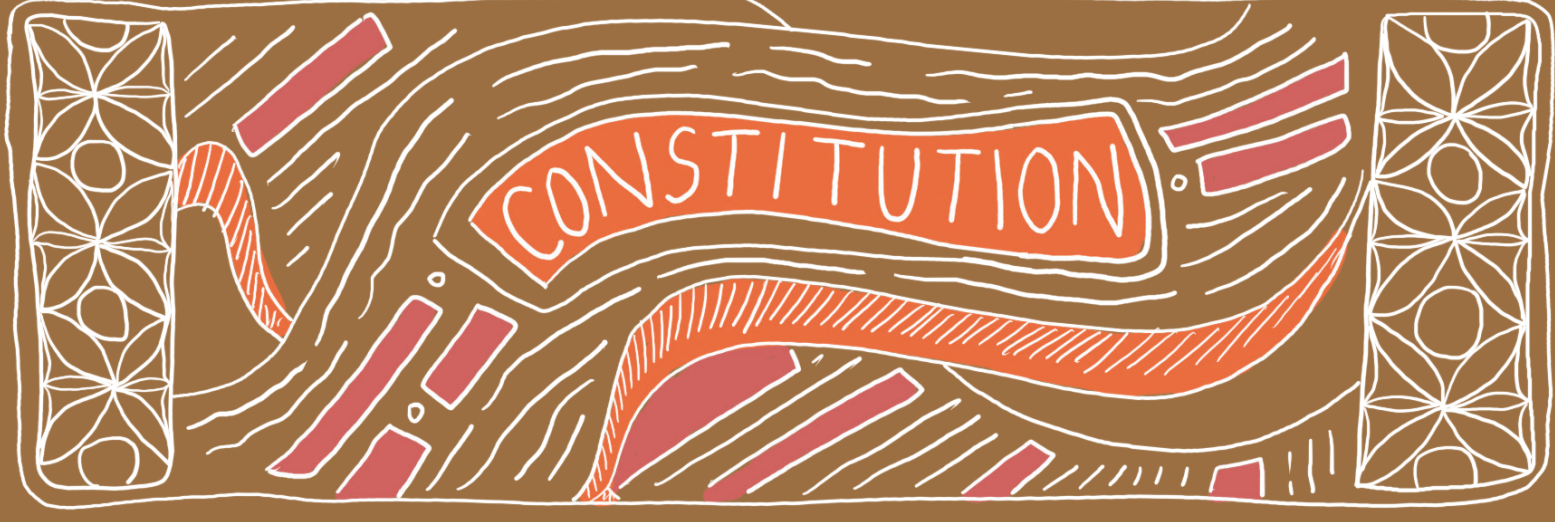
❁ नाही, ते न्याय्य नाही. शिक्षिकेने माझे ऐकले पाहिजे होते आणि मी तिला सांगायला हवे होते की मी फसवणूक केली नाही.

❁ नाही, पोलिस न्याय्य नव्हते. लोकांना जे कायदे अन्यायकारक वाटता, त्याविरुद्ध आंदोलन करण्याचा त्यांना अधिकार असला पाहिजे आणि पोलिस त्यांच्याशी हिंसक वागू शकत नाहीत.

तुमचे प्रत्येक उत्तर भारतीय संविधानेतील एका तरतुदीशी किंवा "अनुच्छेदाशी" संबंधित आहे. पहिली आणि दुसरी उत्तरे अनुच्छेद 14 वर आधारित आहेत, जो समानतेचा अधिकार आहे आणि अनुच्छेद 21, जो जीवनाचा अधिकार आहे.

तिसरे उत्तर अनुच्छेद 19(1)(a) शी संबंधित आहे, जे भाषण आणि अभिव्यक्तीची स्वातंत्र्यता आहे.

ह्यावरून असे दिसून येते की संविधान आपल्या सर्वांच्या आणि आपल्या दैनंदिन जीवनाच्या अगदी जवळ आहे.

भारतीय संविधानाची सार्वत्रिक रचना:

भारतीय संविधानात 25 भाग, 448 अनुच्छेद आणि 12 अनुसूच्या आहेत, ज्यामुळे हे जगातील सर्वात मोठी संविधान आहे.

जगातील सर्वात प्रदीर्घ संविधानाचा अभ्यास करणे कोणालाही भीतीदायक वाटेल, त्यामुळे कोठून सुरुवात करावी? इतर कोणत्याही पुस्तकाप्रमाणे प्रारंभ करा - अनुक्रमणिकाचे पासून. तुमच्या रूचीवर अवलंबून सावकाशपणे अनुक्रमणिकेचा अभ्यास करा, काही भाग तुम्हाला आकर्षित करतील.

अनुक्रमणिका वाचत असताना, एक मजेदार गोष्ट आढळेल तुम्हाला दिसेल - अनुच्छेद 395, शेवटचा अनुच्छेद आहे, 448 नाही. असे का? ह्याचे उत्तर अनुक्रमणिकेतच आहे.

उद्देशिका:

संविधानाच्या उद्देशिकेचा 'दूरदर्शी विधान', 'ब्लूप्रिंट' किंवा 'मूड बोर्ड' म्हणून विचार केला जाऊ शकतो. हे संविधान अंतिमतः त्याचा विशिष्ट तरतुदींमध्ये कोणती आवश्यक मूलभूत नैतिक तत्वे मूल्ये स्वीकारेल ते दर्शविते. भारतासाठी, उद्देशिका 1946 मध्ये वस्तुनिष्ठ ठराव म्हणून सुरू झाली, जी पंडित नेहरूंनी मांडली होती.

फक्त उद्देशिका वाचा - आपल्यापैकी कोणीही त्यात वापरलेल्या कोणत्याही शब्दाला अपवाद घेऊ शकतो का? आपण आज त्यापैकी कोणत्याही बदलण्यासाठी केस तयार करू शकतो को? त्यापैकी काही अटी आज लागू होण्या जोगी नाहीत असे तुम्हाला वाटते का? ह्याच तुम्ही काय जोडावे असे तुम्हाला वाटते?

ह्या विषयी ही विचार करा - 1978 मध्ये, उद्देशिकेमध्ये सुधारणा करून त्यात [समाजवादी] आणि [धर्मनिरपेक्ष] हे शब्द समाविष्ट केले गेले.

संविधान सभा वादविवादः

कल्पना करा की तुम्ही तुमच्या क्लास मॉनिटरसह तुमच्या वर्गासाठी काही नियम बनवणार आहात. हे नियम संपूर्ण शैक्षणिक वर्षासाठी तुमच्यावर परिणाम करतील - मुदतीबद्दलचे नियम, उशीरा असाइनमेंटसाठी दंड, तुम्ही किती दिवस गैरहजर राहू शकता इत्यादी. समजा तुमच्या वर्गात 100 लोक आहेत. तुमचा मॉनिटर काही नियम तयार करतो आणि मतदानासाठी ठेवतो. तुमच्या वर्गाचा मतदानानंतर तीन नियम खालीलप्रमाणे मंजूर होतात:

नियम	नियमाचा पक्षेत	नियमाविरुद्ध
वर्गातील चर्चेत, प्रत्येक विद्यार्थी दोनपेक्षा जास्त वेळा बोलू शकत नाही	90	10
तुमच्या वर्गाचे नाव वंडरलँड आहे.	70	30
वर्गाची कोणतीही अधिकृत भाषा नाही. विद्यार्थी त्यांना सोयीस्कर असलेल्या कोणत्याही भाषेत एकमेकांशी संवाद साधू शकतात.	55	45

आता खालील प्रश्नाचे उत्तर द्या:

ह्यापैकी कोणता नियम शैक्षणिक वर्षात सर्वात जास्त काळ टिकण्याची शक्यता आहे आणि कोणता नियम पास झाला तरी बदलण्याची शक्यता आहे असे तुम्हाला वाटते?

भारताच्या संविधानसभेने अशीच नियम बनवण्याची केली होती ज्याला भारताच्या संविधानाचा मसुदा तयार करण्याचे काम देण्यात आले होते. संविधान सभेचा वादविवाद 9 डिसेंबर 1946 रोजी सुरू झाला आणि 24 जानेवारी 1950 पर्यंत चालला. तीन वर्षांहून अधिक काळ संविधान लेखकांनी शक्य तितक्या सहमती मिळवण्याचा प्रयत्न करत संविधानाच्या प्रत्येक अनुच्छेदाच्या अनेक मसुद्यांवर चर्चा केली, वादविवाद केले, लिहिले आणि पुनर्लेखन केले व च्यानंतर एखाद्या विशिष्ट तरतुदीचा मजकूर पक्का केला.

संविधान तयार करण्याच्या प्रक्रियेत सर्वसहमती निर्माण आणणे हा एक अत्यंत महत्त्वाचा भाग होता. साध्या बहुमताच्या आधारावर निर्णय घेऊ नये हा प्रति संविधान लेखक सावध होते. ह्यामागे एक महत्त्वाचे कारण आहे.

संविधान सभेतील वाद-
विवाद कुठल्याही भाषेत वाचा,
उदाहरणार्थ अनुच्छेद 1.

संभाषण आणि लेखाच्या
मसुद्यावर चर्चा करण्याच्या
प्रक्रियेबद्दल तुम्हाला काय वाटते?
द्यातून राजकीय संवाद आणि
निर्णय घेणे बाबत आपण काय
शिकतो?

भारतीय संविधानाच्या मूलभूत संकल्पना

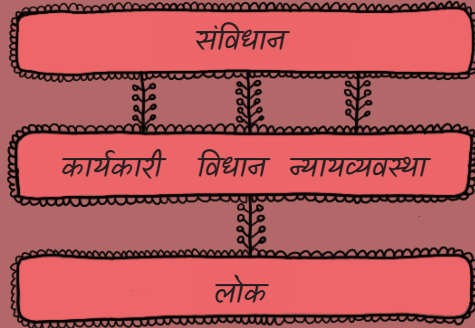
मूलतः दोन संकल्पनांच्या आधारवर आपण भारतीय संविधान समझू शकतो. ही तत्त्वे भारतासाठी अद्वितीय नाहीत, जवळजवळ प्रत्येक आधुनिक संविधानाची वैशिष्ट्ये आहेत. ही म्हणजे :

- ❁ संविधानवाद
- ❁ अधिकारांचे पृथक्करण
 - ❖ क्षेत्रीय
 - ❖ अनुलंब (संघराज्य)

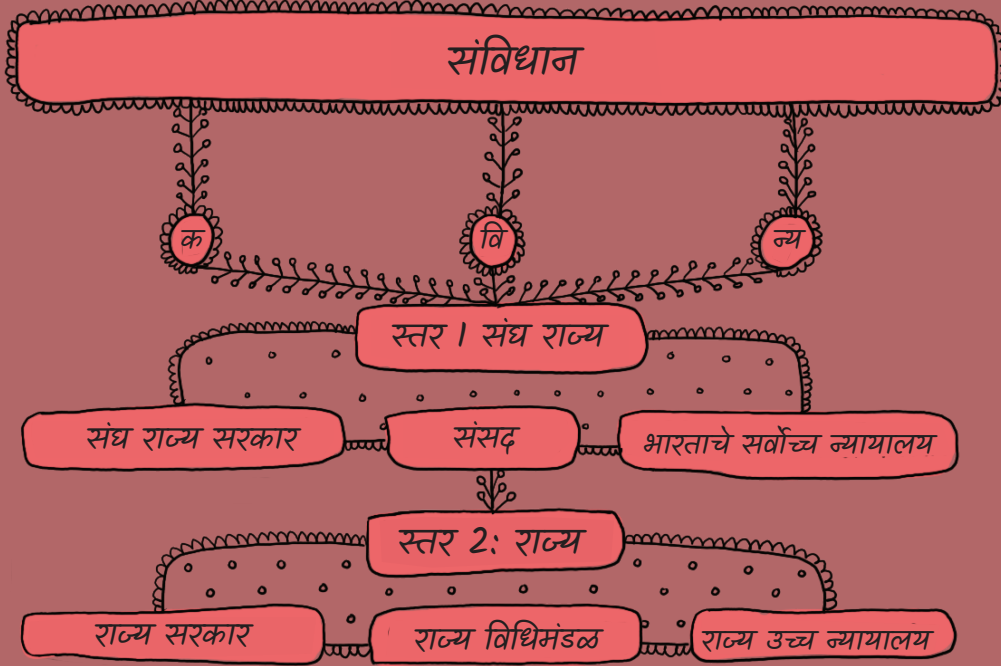
सोप्या भाषेत सांगायचे तर **संविधानवाद म्हणजे सत्तेवर मर्यादा ठेवण्याची कल्पना**. ही आवश्यकता कोणताही अधिकार अमर्यादित असू शकत नाही ह्यावर आधारित आहे. जर सत्ता अमर्यादित असेल तर ती त्या सत्तेखाली असलेल्या लोकांच्या स्वातंत्र्यावर मर्यादा घालते. जेव्हा शासनाच्या मूलभूत दस्तऐवजात, म्हणजे, संविधानात, सत्तेत असलेल्या लोकांना प्रदान केलेल्या अधिकारांवर मर्यादा असतात, तेव्हा त्या संविधानात संविधानवाद आहे असे म्हटले जाते.

अधिकारांचे पृथक्करण हा अधिकार मर्यादित करण्याचा एक मार्ग आहे. शासन ही अनेक पैलू असलेली एक जटिल क्रिया आहे. ह्यामध्ये सामाजिक समस्यांची जाणीव, ह्या समस्यांना कसे सामोरे जावे, आणि नंतर उद्भवलेल्या कोणत्याही विवादाचे निराकरण समाविष्ट आहेत. जर ही सर्व कार्ये आणि तत्सम अधिकार एका व्यक्तीला दिले गेले तर (अ) अधिकार अमर्यादित असतात आणि (ब) एका व्यक्तीला ही सर्व कार्ये प्रभावीपणे पूर्ण करणे अशक्य आहे.

त्यामुळे, भारतासह बहुतेक संविधानांत तीन संस्थांची व्यवस्था आहेत.- कार्यकारी (धोरण अंमलात आणते), विधिमंडळ (कायदे तयार करते) आणि न्यायपालिका (विवाद सोडवते). असे केल्याने, शासनाचे अधिकार राज्यातील तीन शाखांमध्ये वितरीत केले जातात. अशा वितरणामुळे अधिकारांचे केंद्रीकरण टळते. भारतीय संदर्भात अधिकारांचे पृथक्करण ह्यात चेक आणि बॅलन्स नावाची संकल्पना देखील समाविष्ट आहे, ज्याचा अर्थ असा की, कोणतीही शाखा दुसऱ्या शाखेची कार्ये करू शकत नाही (न्यायपालिका कायदे बनवू शकत नाही किंवा संसद सामान्यतः विवादांचा निवाडा करू शकत नाही), प्रत्येक शाखा एकमेकांवर नियंत्रण ठेवू शकते आणि ते ठेवावे पाहिजे. (उदाहरणे)

संघराज्य व्यवस्था म्हणजे सत्ता वितरणाचात दुसरा मार्ग . सामाजिक-राजकीय आणि आर्थिक दृष्ट्या वैविध्य असलेल्या भारतासारख्या देशात सत्तेचे केवळ एका थरात केंद्रीकरण करणे उचित नाही. त्यामुळे राज्य आणि संघ राज्य सरकारांमध्ये दोन स्तरांवर अधिकारांचे वितरण केले जाते. म्हणून, आपल्याकडे संघराज्य आहे, ज्यामध्ये एक संसद, एक कार्यकारिणी आणि भारताचे सर्वोच्च न्यायालय आहे, तसेच आपल्याकडे महाराष्ट्र, केरळ, उत्तर प्रदेश, पश्चिम बंगाल ह्यासारखी राज्य आहेत, ज्यांपैकी प्रत्येकात राज्य विधानमंडळ, राज्य सरकार आणि उच्च न्यायालय आहेत. अशा प्रकारे, देशाच्या विविध भागांतील लोकांचे प्रतिनिधित्व केवळ राज्य स्तरावरच नाही, तर संघराज्य स्तरावरही केले जाते.

हे भारतीय संविधानात कसे प्रतिबिंबित झाले आहे?

विविध विषयांवर कायदे बनवणे आवश्यक आहे. तथापि, अनुच्छेद 246 नुसार हे विषय संसद आणि राज्य विधानमंडळांमध्ये विभागलेले आहेत. तुम्ही ही तरतूद वाचली तर ती तुम्हाला सातव्या अनुसूचीकडे वढावे लागेल, ज्यामध्ये तीन 'याद्या' आहेत. यादी I ही संघराज्य यादी आहे - ह्याचे विषय सर्व संसदेच्या अंतर्गत आहेत. यादी II ही राज्य यादी आहे - ह्याचे विषय राज्य विधानमंडळाच्या अंतर्गत आहेत. आणि शेवटी, यादी III - जी संसद आणि राज्यांमध्ये सामायिक केली जाते ।

मूलभूत अधिकार

आपल्याला संविधानाची व्यापक रचना आणि ती नियंत्रित करणारी तत्त्वे समजली आहेत, आता आपण संविधानाच्या सर्वात महत्त्वाच्या आणि जटिल भागाकडे जाऊया - भाग III.

ह्या चरणांचा विचार करा:

भाग 3 मध्ये किती अनुच्छेद आहेत ते बघा. तुम्ही अनुक्रमणिके पासून सुरु करून वाटल्यास अनुच्छेद (12-35) बघता भाग 3 पर्यंत पोहोचावे.

ह्या भागातील सर्व अनुच्छेदांची 'शीर्षके' वाचा. प्रत्येक तरतुदीचे 'विषय' म्हणून यांचा विचार करा. कायद्याचा भाषेत, शीर्षकाला 'मार्जिनल नोट' म्हणतात.

प्रथम वाचन: प्रत्येक अनुच्छेदाचा मजकूर वाचा, परंतु अनुच्छेद 32 वर थांबा. लांब वाक्ये आणि क्लिष्ट भाषेबद्दल काळजी करू नका. प्रत्येक अनुच्छेदात काय आहे ह्याचा सारांश समजून घेण्याचा प्रयत्न करा.

दुसरे वाचन: प्रत्येक अनुच्छेदाचा मजकूर ह्या वेळी अतिशय हळवारपणे वाचा आणि अपरिचित आणि / किंवा महत्त्वाचे वाटणारे शब्द चिन्हांकित करा.

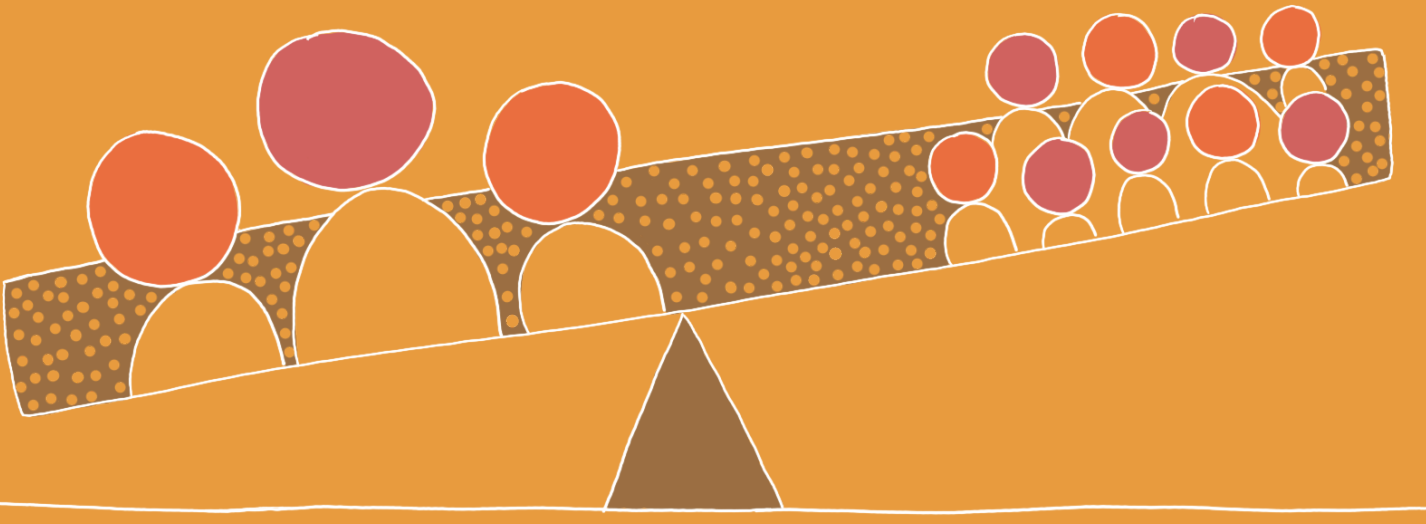

आता ह्या प्रश्नांची उत्तरे द्या:

तुम्हाला असे वाटते की अधिकार स्वतंत्रपणे वाचले पाहिजेत की ते कोणत्याही प्रकारे एकमेकांशी जोडलेले आहेत?

अधिकार कसे लिहीले किंवा तयार केले गेले आहे ह्याची काही आकृति आहे का?

स्वतःबद्दल विचार करा. तुम्हाला कोणता / कोणते अधिकार स्वतःसाठी सर्वात अर्थपूर्ण वाटतात? आता तुमच्या शेजार्यांचा विचार करा. तुम्ही वर दिलेल्या प्रमाणेच ते उत्तर देतील, ह्याची कितपत शक्यता आहे? जर तुमच्या सर्वात मौल्यवान अधिकाराचा त्यांच्या सर्वात मौल्यवान अधिकाराशी संघर्ष झाला तर काय होईल?

समानता संहिता - अनुच्छेद 14-18

ह्या विभागात आम्ही संविधानातील समानता संहितेचा अभ्यास करतो.

चला सहज सुरुवात करूया. ह्या परिस्थितीचा विचार करा:

चला एका सोप्या प्रश्नाने सुरुवात करूया - तुमच्यासाठी समान शब्दाचा अर्थ काय आहे? जेव्हा आपण म्हणतो की दोन गोष्टी समान आहेत, तेव्हा आपला अर्थ असा होतो की त्या काही बाबतीत समान आहेत. गणितात हे अगदी सोपे आहे - $2 = 2$. तथापि, जेव्हा दोन व्यक्तींना समान मानणे आणि त्यांच्याशी समान वागणाचा प्रश्न येतो, तेव्हा गणितीय अचूकता अशक्य आहे - आणि ते इष्टही नाही.

सर्व लोक मूलतः समान जन्माला येतात ह्या मूलभूत कल्पनेपासून सुरुवात करूया. तथापि, हा मूलभूत आधार जीवनाचा अनुभवांच्या वास्तविकतेमुळे मोठ्या प्रमाणात विचलित होतो. खरं तर, जात, वर्ग, लिंग, धर्म व इतर अनेक संदर्भ, माणूस ज्यामध्ये माणूस जन्माला येतो, त्यांवर अवलंबून समाजात तो कुठल्या पातळीवर आहे, त्याला कोणाशी समान वागणूक दिली जाते आणि त्याचे कोणते अधिकार आहेत. मग स संविधान ह्याला कसे सामोरे जाते?

अनुच्छेद 14 म्हणतो:

कायद्यापुढे समानता - राज्य कोणत्याही व्यक्तीला कायद्यापुढे समानता किंवा भारताच्या हद्दीतील कायद्यांचे समान संरक्षण नाकारणत नाही.

कायद्यासमोर समानता म्हणजे प्रत्येक व्यक्ती कायद्याच्या शासनाखाली कार्य करते आणि ह्याला अपवाद नाहीत. हे अगदी सरळ सरळ तत्त्व आहे. तथापि, दुसरा मुद्दा - कायद्यांचे समान संरक्षण, जरा अधिक क्लिष्ट आहे.

शालेय वर्ग - 1ली, 2री, 3री, 4थी. तुम्ही 4थी इयत्तेतील गणिताचा प्रश्न 1ली इयत्तेच्या विद्यार्थ्याला द्याल का?

ह्याला मूलतः वर्गीकरणाचा सिद्धांत म्हणतात. ह्याचा अर्थ असा की समानता ही एक निश्चित संकल्पना नाही, जिथे सर्व व्यक्ती किंवा वस्तूंना त्यांची परिस्थिती आणि साधन विचारात न घेता समान वागणूक दिली जाते. उदाहरणार्थ, जर मी 1000 रुपये कमावले आणि तुम्ही 1,00,000 रुपये कमावले, तर सरकारला आमच्या दोन्ही उत्पन्नांवर 30% कर लावणे योग्य ठरेल का?

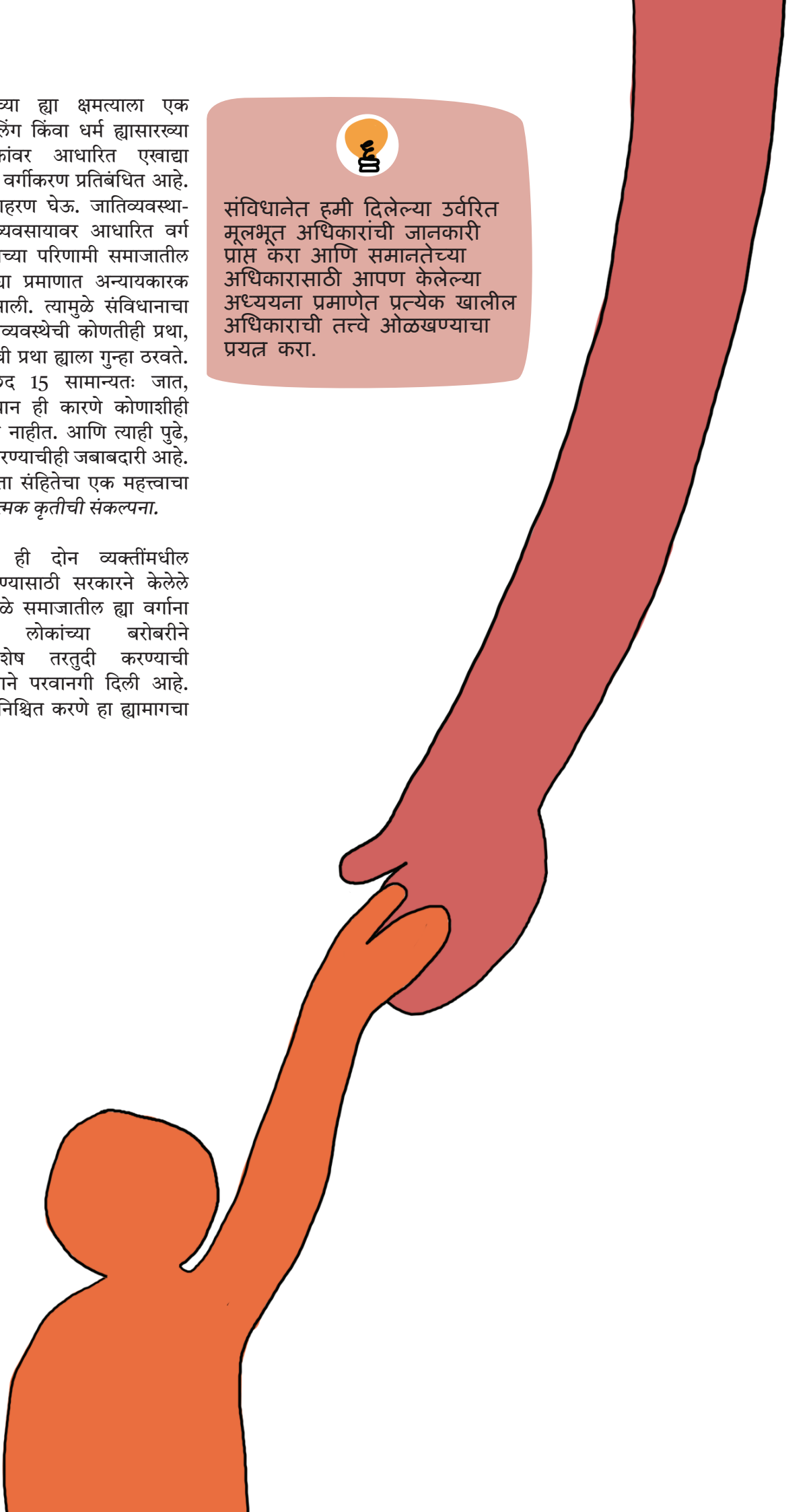
त्याचप्रमाणे, ट्रक आणि कारसाठी वेग मर्यादा, सेवानिवृत्तीचे वय, प्रवेशासाठी अंतिम मुद्दत, विशेष गुन्हांसाठी विशेष न्यायालये अशा वर्गीकरणाला कायदा परवानगी देतो. आता कायद्याने असे वर्गीकरण करता येत असेल, तर अशा वर्गीकरणामुळे कोणाची तरी गैरसोय होणार नाही ना, ह्याची खात्री कशा आधारावर करावी?

वर्गीकरण करण्याच्या ह्या क्षमत्याला एक अट आहे. जात, लिंग किंवा धर्म ह्यासारख्या गैरसोयीस्कर घटकांवर आधारित एखाद्या व्यक्तीला वगळणारे वर्गीकरण प्रतिबंधित आहे. आपण जातिचे उदाहरण घेऊ. जातिव्यवस्थाने व्यक्तींच्या व्यवसायावर आधारित वर्ग निर्माण केले - तिच्या परिणामी समाजातील काही वर्गांना मोठ्या प्रमाणात अन्यायकारक वागणूक देण्यात आली. त्यामुळे संविधानाचा अनुच्छेद १७, जातिव्यवस्थेची कोणतीही प्रथा, विशेषतः अस्पृश्यतेची प्रथा ह्याला गुन्हा ठरवते. त्याचप्रमाणे अनुच्छेद १५ सामान्यतः जात, लिंग, धर्म, जन्मस्थान ही कारणे कोणाशीही भेदभाव करू शकत नाहीत. आणि त्याही पुढे, कायद्याची चूक सुधारण्याचीही जबाबदारी आहे. संविधानाचा समानता संहितेचा एक महत्त्वाचा भाग म्हणजे सकारात्मक कृतीची संकल्पना.

सकारात्मक कृती ही दोन व्यक्तींमधील समानतेची हमी देण्यासाठी सरकारने केलेले प्रयत्न आहेत. त्यामुळे समाजातील ह्या वर्गांना विशेषाधिकारप्राप्त लोकांच्या बरोबरीने आणण्यासाठी विशेष तरतुदी करण्याची सरकारला संविधानाने परवानगी दिली आहे. सामाजिक न्याय सुनिश्चित करणे हा ह्यामागचा उद्देश आहे.

संविधानेत हमी दिलेल्या उर्वरित मूलभूत अधिकारांची जाणकारी प्राप्त करा आणि समानतेच्या अधिकारासाठी आपण केलेल्या अध्ययना प्रमाणेत प्रत्येक खालील अधिकाराची तत्त्वे ओळखण्याचा प्रयत्न करा.

सोपा व्यावहारिक सल्ला आणि गंभीरपणे विचार

मागील भागांमध्ये, तुम्ही एखाद्या देशासाठी संविधानाचा अर्थ काय, ते काय करते आणि मूलभूत अधिकारांवरील सर्वात महत्त्वाच्या अनुच्छेदाला नियंत्रित करणारी तत्त्वे ह्यावर विचार केला आहे. तुम्ही संविधानाचे अन्वेषण करत असताना, खालील सोपा व्यावहारिक नियम लक्षात ठेवा आणि नंतर गंभीरपणे विचार करा -

❁ भारतीय संविधानातील मूलभूत अधिकारांचा अभ्यास म्हणजे कायदा बनवणे हा व्यक्ती, समाज आणि राज्य यांच्या स्पर्धात्मक हितसंबंधांमध्ये संतुलन राखण्याचा प्रश्न आहे, हे समजून घेणे. हे नेहमी संरेखित होत नाहीत, आणि ज्यावेळा त्यांमध्ये परस्पर विरोध दिसतो, तेव्हा आपण कोठून सुरुवात केली हे समजून घेण्यासाठी व्हिजन बोर्ड - उद्देशिकेकडे परत वळावे.

❁ जे न्याय्य आणि वाजवी आहे त्यावर अनेकदा वाद होऊ शकतो परंतु सुदैवाने, आपल्याकडे नैसर्गिक न्याय नावाची एक संकल्पना आहे. नैसर्गिक न्याय हा स्वयं-स्पष्ट सत्यांचा एक संच आहे, ज्याच्या परिणामी जीवन किंवा स्वातंत्र्य गमावल्या जाणाऱ्या कोणत्याही दंडात्मक कारवाईचा सामना करणाऱ्या लोकांना कसे वागवले जावे, असे त्यांना वाटते. स्वयंस्पष्ट सत्याची संकल्पना समजावून सांगण्यासाठी डोळे बंद करून खालील दोन प्रश्नावर मतदान करूया -

- (अ) किती लोक मरण्याच्या अधिकाराचे समर्थन करतात आणि
(ब) किती लोक शिक्षा होण्यापूर्वी सुनावणी घेण्याच्या अधिकाराचे समर्थन करतात

तुम्हाला समजेल की तुमचा गट पहिल्या प्रकरणात विभाजित होईल आणि दुसऱ्या प्रकरणात एकमत होईल.

पुढील प्रश्नां चर्चेसाठी आम्ही तुमच्या समोर मांडतो :

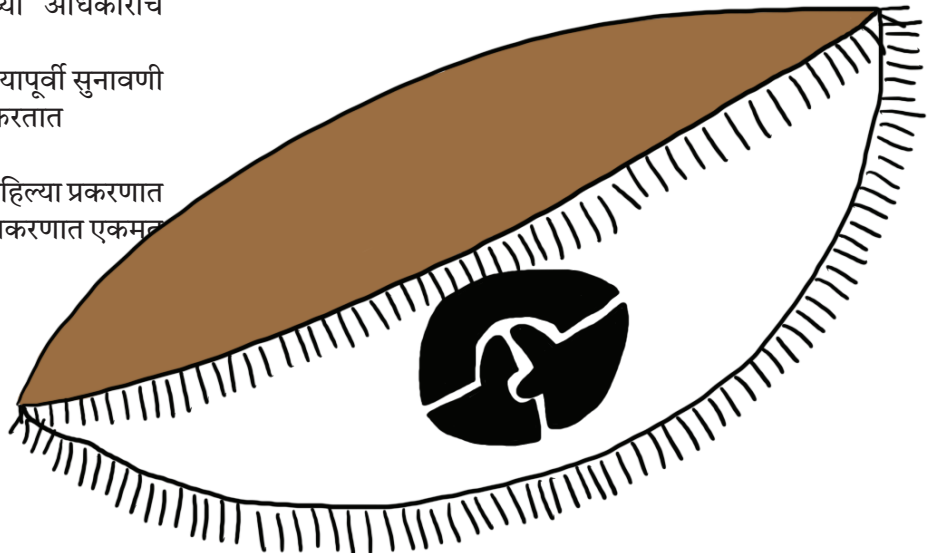
❁ संविधान अचल आहे का? असे असावे का? की काळाबरोबर त्याची उत्क्रांती झाली पाहिजे?

❁ आपण वाचलेल्या शब्दांपलीकडे त्याचा अर्थ आहे का?

❁ ह्या शब्दांचा अर्थ काय, हे कसे ठरवायचे?

❁ कोणी ठरवायचे?

जसे जसे तुम्ही पुढचे धडे वाचाल, तसे तसे तुम्हाला संविधान न्यायालयांमध्ये, कायद्याची अंमलबजावणी आणि कायदेकर्त्यांसोबत कृतीत दिसेल. ज्या तत्त्वांबद्दल आम्ही इथे आणि इतर धड्यांमध्ये बोलत आहोत, त्यांची तपासणी करण्यासाठी ह्या धड्यांकडे वळणे वाजिव आहे.

शब्दकोष

संविधानाचे अनुच्छेद:

हे क्रमांकित विभाग आहेत, जे सरकारचे विविध पैलू, मूलभूत अधिकार आणि नागरिकांची कर्तव्ये ह्यांची रूपरेषा देतात.

संविधानेच्या अनुसूच्या:

हे संविधानाचे संलग्नक आहेत ज्यामध्ये विविध प्रशासकीय आणि विधायी विषयांची तपशील आहे.

समाजवादी:

सरकारने आर्थिक विषमता कमी करण्यासाठी आणि सर्व नागरिकांचे कल्याण सुनिश्चित करण्यासाठी काम केले पाहिजे, असे तत्त्व.

धर्मनिरपेक्ष:

संविधानाचे आणखी एक मूलभूत तत्त्व, जे सांगते की भारताला अधिकृत राज्य धर्म नाही आणि धार्मिक स्वातंत्र्य आणि ते सहिष्णुतेला प्रोत्साहन देते.

मूलभूत अधिकार:

मूलभूत अधिकार आणि स्वातंत्र्यांचा संच, जे प्रत्येक नागरिकाला संरक्षित आणि हमी दिलेले अधिकार आहेत, जसे समानतेचा अधिकार, भाषण स्वातंत्र्य आणि जगण्याचा अधिकार.

कार्यकारी:

कायदे अंमलात आणण्यासाठी आणि देश चालवण्यासाठी जबाबदार सरकारची शाखा. त्यात राष्ट्रपती, पंतप्रधान आणि मंत्रीपरिषद ह्यांचा समावेश होतो.

विधिमंडळ:

कायदे बनवण्यासाठी आणि पारित करण्यासाठी जबाबदार असलेली शाखा. भारतात, त्यात संसदेची दोन सभागृहे - लोकसभा आणि राज्यसभा आणि राज्य विधानमंडळे आहेत.

न्यायपालिका:

कायद्याचा अर्थ परिभाषित करण्यासाठी आणि त्याचे समर्थन करण्यासाठी जबाबदार असलेली शाखा. भारतात, न्यायव्यवस्थेमध्ये सर्वोच्च न्यायालय, उच्च न्यायालये आणि इतर सर्व न्यायालये समाविष्ट आहेत.